

ČEŠTINA A ŠKOLA – ÚRYVKY SKRYTÝCH DĚJIN

Stanislav Štěpáník

ŠMEJKALOVÁ, M. *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010, 517 s. ISBN 978-80-246-1692-6.

Obsáhlá monografie *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin* Martiny Šmejkalové je dalším důležitým příspěvkem k poznání vývoje vyučování českého jazyka v našem vzdělávacím systému. Autorka se zaměřuje na vyučování češtině ve středních školách v období let 1918–1989, a časově tak navazuje na *Nástin dějin vyučování českému jazyku v letech 1774–1918* J. Jelínka z roku 1972. Dílčí práce, které se některým konkrétním historickým úsekům ve studovaném období věnovaly, shrnuje do syntetického díla, v němž do hloubky popisuje konkrétní stav vyučování češtině a postihuje příčiny a důsledky proměn v dané době.

Šmejkalová patří k našim předním odborníkům v oblasti vývoje vyučování češtině. K tématu přednášela na mnoha konferencích a publikovala řadu článků v odborném tisku¹ a první část díla, léta 1918–1938, vychází z její

¹ Výběrově např.:

ŠMEJKALOVÁ, M. Osobnost středoškolského profesora českého jazyka ve vzpomínkách absolventů středních škol meziválečného období. *Český jazyk a literatura*, 2003–2004, 54, s. 69–76.

ŠMEJKALOVÁ, M. Školní sešity na středních školách v letech 1918–1939. *Český jazyk a literatura*, 2004–2005, 55, s. 125–130.

ŠMEJKALOVÁ, M. Jazyk československý na českých a slovenských středních školách mezi učebními osnovami z let 1919 a 1927. *Slovo a slovesnost*, 2005, 66, s. 32–47.

ŠMEJKALOVÁ, M. Čeština jako jazyk druhý na středních školách s německým vyučovacím jazykem (1918–1938). In: HÁJKOVÁ, E. – ŠEBESTA, K. (eds.) *Didaktické studie III. Čeština jako cizí jazyk*. Praha: PedF UK, 2006, s. 61–67.

ŠMEJKALOVÁ, M. Ideologie ve výuce českého jazyka (1939–1956). In: JAKLOVÁ, A. (ed.) *Člověk – jazyk – text*. České Budějovice: Ústav bohemistiky FF JČU, 2008, s. 359–362.

ŠMEJKALOVÁ, M. Alois Gregor a Jan Kaňka – dvě osobnosti v historii školského mluvnictví. *Český jazyk a literatura*, 2008–2009, 59, s. 93–96.

ŠMEJKALOVÁ, M. Výchova k vlastenectví, nebo nacistická indoktrinace? Výuka českého jazyka na středních školách v Protektorátu Čechy a Morava. *Soudobé dějiny*, 2010, XVII, 1–2, s. 121–157.

dizertační práce². Další tři části recenzované monografie podávají výklad o letech 1939–1945, 1945–1968 a 1968–1989, přičemž už samo členění díla dokazuje, jak moc škola byla (a do jisté míry stále je) náchylná ke změnám politických poměrů v zemi. K tomuto obecnému problému přidává specifický pohled na výuku jazyka a slohu (a je-li to nutné, tak i literatury) a poukazuje na fakt, že dějepis a český jazyk a literatura byly vždy jedny z nejvíce postižených předmětů co do ideologického tlaku – čeština měla za úkol novou doktrínu zprostředkovávat především prostřednictvím vhodných textů v učebnicích. (s. 250)

Proměny ve vyučování češtině jsou v každé kapitole zasazeny do širšího rámce vývoje vyučování ve středních školách a školství obecně i celkových změn ve společnosti. Konkrétně jsou pak objasňovány tendence, které se promítaly přímo do vyučování mateřskému jazyku – za 1. republiky to je idea čechoslovakismu a problematika výuky slovenštiny v českých školách a češtiny na Slovensku či postupné prosazování češtiny v našich školách proti němčině, naopak ohrožení a vytlačování češtiny ze škol za 2. světové války, po roce 1948 silná ideologizace a politizace vyučování a učebnic, uvolňování poměrů kolem roku 1968 a pozdější projevy normalizace po okupaci vojsky Varšavské smlouvy. Výklad je přehledně členěn a řada číselných údajů je zobrazena v tabulkách, ty pak na konci knihy tvoří ještě další samostatnou část.

Ačkoliv se Šmejkalová zaměřuje primárně na složku jazykovou a slohovou, je-li to nutné, neopomíná, jak už jsme zmínili, připomenout i vývoj ve složce literární, čímž respektuje sepětí všech komponent předmětu do jednoho celku, jak tomu bylo v celém studovaném období.

Zvláště je nutno ocenit, že do hloubky studuje uvedené téma nejen na gymnáziích, ale i na středních odborných školách, a to dokonce se zřetelem na jejich různé typy – v této ucelenosti a v takové míře podrobnosti s postižením specifik je látka předkládána v oborově didaktickém diskurzu vůbec poprvé.

Avšak nejsou postihovány jen dějiny praxe, tj. jak konkrétně byla čeština na různých typech škol vyučována, ale je také pojednáno o vývoji didaktiky češtiny jako vědeckého oboru. Jsou zmapovány vývojové tendence ve zmíněném období i osobnosti, které těmito směry šly. Jsou vylíčeny dobře známé spory (zmiňme zvláště rozepře mezi lingvisty a pedagogy po celou dobu vývo-

² ŠMEJKALOVÁ, M. *Vývojová problematika ve vyučování českému jazyku na středních školách v letech 1918–1939*. Dizertační práce. Praha: PedF UK, 2003. Vedoucí dizertační práce doc. PhDr. Naděžda Kvitková, CSc.

je vyučování češtině týkající se toho nejpodstatnějšího, totiž celkové koncepce výuky předmětu), ale jsou publikována též fakta doposud neznámá či méně známá, a to včetně zákulisí oboru (např. neshody mezi autory *Cvičebnice jazyka českého* vznikající ve 30. letech pod vedením Bohuslava Havránka).

Šmejkalové dílo je výjimečné šířkou zdrojů – kromě těch sekundárních jimi byly oficiální dokumenty (osnovy, vyhlášky či zákony), osobní rozhovory s pamětníky (učiteli i absolventy), dokumentace konkrétních škol, autentické písemné práce studentů, úřední výnosy a oběžníky, učebnice či sešity. Bylo také využito archivních fondů bohemistů a oborových didaktiků, kteří vyučování češtině významně ovlivňovali, přičemž mnohé z těchto pramenů nebyly dosud zpracovány. Reprodukce některých zdrojů jsou obsaženy v obrazové příloze. V jistém smyslu dochází k paradoxní situaci: doplnění primárních i sekundárních pramenů o určitou míru subjektivity reálných proživatelů bývalé skutečnosti (konkrétné použití metody orální historie) dodává výkladu na objektivitě, nemluvě pak o zvýšení jeho přitažlivosti.

Formální problém monografie jsou odkazy na citovanou literaturu a komentáře k textu, jež jsou společně uváděny v poznámce pod čarou skoro na každé stránce a někdy dosahují až do její půli. Zde tak tvoří významný a svébytný díl výkladu, jen první část publikace obsahuje 856 odkazů (!). Jejich vzájemné mísení je pro vnímání textu nevhodné. Bylo by lépe, kdyby odkazy na zdroje byly graficky odděleny od poznámek komentujících text, anebo uváděny úplně odlišně, např. přímo v textu menším písmem. Dílo také postrádá rejstřík, zvláště chybí rejstřík jmenný.

Na závěr konstatujeme, že se publikace stala významnou součástí paměti didaktiky češtiny. Rozsah pramenů a hloubka jejich studia z díla tvoří publikaci komplexní a pro poznání historie oboru stěžejní. Navíc čtenář bude překvapen (ale to nejen ve vyučování češtině), že mnohé z toho, co dnes objevujeme jako pedagogickou novinku, v různých podobách v našich školách fungovalo již v minulosti.

Kontaktní adresa

Mgr. Stanislav Štěpáník
Katedra českého jazyka
Pedagogická fakulta UK
M. D. Rettigové 4
116 39 Praha 1
e-mail: st.stepa@seznam.cz